

OBRAZ STOSUNKÓW POLSKO-ROSYJSKICH W LITERATURZE SZKOLNEJ IMPERIUM ROSYJSKIEGO (1721 – 1917)

STRESZCZENIE

Praca doktorska zatytułowana *Obraz stosunków polsko-rosyjskich w literaturze szkolnej Imperium Rosyjskiego (1721 – 1917)* dąży do uzupełnienia i przeformułowania istniejących teoretyczno-metodologicznych koncepcji z zakresu studiów nad imperiami w oparciu o interdyscyplinarny warsztat badawczy. Główny cel rozprawy stanowi opisanie narracji historycznej szkolnej literatury edukacyjnej Imperium Rosyjskiego w kontekście sposobu ujęcia przez nią stosunków polsko-rosyjskich. Celem pomocniczym stało się zaś utworzenie modelu ujawniającego nastawienie imperium Romanowów wobec „obcych”, a szerzej – ujęcia w literaturze szkolnej mocarstwa kolonialnego kwestii współistnienia społeczeństwa imperialnego ze wspólnotami mu podwładnym. Model ten odzwierciedla nie tylko pojedyncze studium przypadku, lecz także ukazuje istotę polityki historycznej imperium jako tworu politycznego konsekwentnie unaoczniając intelektualne tło narracji historiograficznej ukierunkowanej na szeroki krąg odbiorców – w tym subalternów – a nie wąskie grono elit intelektualnych.

Tekst dysertacji służy wypełnieniu istotnej luki w naszej wiedzy na temat rozumienia kształtowania się stosunków etnicznych na obszarze Imperium Rosyjskiego, rosyjskiej polityki narodowościowej i odnośnej myśli politycznej oraz dylematów polityki imperialnej w zderzeniu z nowoczesnym nacjonalizmem. Dotychczas bowiem nie przeprowadzono badań nad dyskursem podręcznikowym Imperium Rosyjskiego w centrum uwagi których została by umiejscowiona kwestia ewolucji sposobu traktowania tematyki stosunków polsko-rosyjskich.

Dysertacja została podzielona na pięć rozdziałów. Spośród nich trzy są wyłonione na podstawie odniesienia się do chronologicznego wymiaru dokonanej analizy. Pozostałe dwa natomiast są poświęcone ogólnym zagadnieniom o charakterze teoretyczno-metodologicznym.

Na początku dysertacji umiejscowiono wstęp, w którym zostały sformułowane najważniejsze cele i hipotezy badawcze. Ponadto, zgodnie z tradycją akademicką, odniesiono się do najważniejszych zagadnień związanych z metodologicznymi założeniami rozprawy i dokonano przeglądu literatury przedmiotu.

Rozważania zawarte w rozdziale pierwszym zostały poświęcone kwestii wielowymiarowości historii historiografii i niejednoznaczności pola pojęciowego badań nad podręcznikografią. W części tej zarysowano tło rozwoju intelektualnego Imperium Rosyjskiego

na podstawie dokonania ogólnej charakterystyki rusko-rosyjskiej tradycji historiograficznej. Poza tym, w oparciu o najważniejsze opracowania tematu, naświetlono transformację najważniejszych koncepcji bezpośrednio związanych z cesarskorosyjskim sposobem podziału na „nas” i „ich”.

Kolejne trzy rozdziały stanowią sedno rozprawy, gdyż prezentują analizę korpusu tekstów źródłowych wraz ze zwięzłym zarysem rozwoju systemu oświaty i miejsca literatury edukacyjnej. Owe rozdziały składają się z podrozdziałów dwóch typów: po pierwsze, opisujących system oświaty na ziemiach zaliczanych do rdzennie rosyjskich, a po drugie – dyskurs podręcznikowy. Podrozdziały ostatniego typu zawierają paragrafy, w których zostały przedstawione wybrane studium przypadku. Cezurami rozdziałów stały się okresy przejściowe, przypadające na czasy najistotniejszych reform oświatowych (*Реформа образования Екатерины II Великой, Великие реформы Александра II*) które – co dziwi – często korelują z najważniejszymi wydarzeniami z historii relacji polsko-rosyjskich (rozbiory Rzeczypospolitej, powstanie styczniowe).

W rozdziale piątym przeanalizowano kwestię retoryki w szkolnej narracji historycznej. Szczególna uwaga została skupiona na przedstawieniu kształtowanych przez dyskurs podręcznikowy stereotypów o narodzie i państwie polskim. Poza tym w części tej dokonano zwięzłej prezentacji ważności dyskursu historycznego w stanowieniu rosyjskiej mitologii narodowej w XVIII – na początku XX wieku na podstawie odniesienia się do kwestii ewolucji cesarskorosyjskiej tradycji podręcznikowej. Dokonano tego w oparciu o autorską wizję trójpodziału rozwoju tejże tradycji (X – Y – Z).

Zakończenie zaś zawiera rozważania poruszające kwestie związane z tematem relacji między metropolią a kolonią w kontekście sposobu postrzeżenia natury tychże relacji w ramach obowiązującego dyskursu edukacyjnego oraz samej rdzeni imperialistycznego sposobu traktowania procesu historycznego. Tekst ten powinien nie tylko pomóc dokonaniu konceptualizacji wniosków z badania wyciągniętych, lecz wskazać możliwe kierunki kontynuacji studiów z zakresu podręcznikografii Imperium Rosyjskiego oraz studiów nad imperiami.

**THE PORTRAYAL OF POLISH-RUSSIAN RELATIONS IN THE EDUCATIONAL
LITERATURE OF THE RUSSIAN EMPIRE (1721-1917)**

SUMMARY

The dissertation entitled *The Portrayal of Polish-Russian Relations in the School Literature of the Russian Empire (1721-1917)* seeks to supplement and reformulate existing theoretical and methodological concepts in the field of empire studies based on an interdisciplinary research approach. The main aim of the dissertation is to describe the historical narrative of school educational literature of the Russian Empire in the context of the way it portrays Polish-Russian relations. An auxiliary aim became the creation of a model revealing the attitude of the Romanov Empire towards Others and, more broadly, the treatment in the school literature of a colonial power of the question of the coexistence of imperial society with the subordinated communities. This model reflects not only a single case study, but also reveals the essence of the empire's historical policy as a political entity consistently revealing the intellectual background of a historiographical narrative aimed at a broad audience – including subalterns – rather than a narrow circle of intellectual elites.

The text of the dissertation serves to fill an important gap in our knowledge about the understanding of the formation of ethnic relations within the Russian Empire, Russian nationality policy and political thought, as well as the dilemmas of imperial policy in the clash with modern nationalism. So far no research has been carried out into the textbook discourse of the Russian Empire in which the question of the evolution of the treatment of the topic of Polish-Russian relations has been placed in the centre of attention.

The dissertation is composed of five chapters. Of these, three are created on the principle of addressing the chronological dimension of the analysis of imperial Russian textual discourse. On the contrary, the other two are devoted to general questions of a theoretical nature.

At the beginning of the dissertation, an introduction is given in which the main research objectives and hypotheses are formulated. Moreover, in accordance with academic tradition, the most important issues related to the methodological assumptions of the dissertation are referred to, and the literature on the subject is reviewed.

The considerations in the first chapter were devoted to the issue of the multidimensionality of the history of historiography and the ambiguity of the conceptual field of textbook research. This section outlines the background of the intellectual development of the Russian Empire by making a general characterization of the Russian historiographical

tradition, highlighting aspects relevant to the topic of the work. In addition, on the basis of the most important studies on the topic, the transformation of the most important concepts directly related to the Imperial Russian way of dividing 'us' and 'them' is introduced.

The next three chapters constitute the core of the dissertation, as they present an analysis of primary sources together with a concise outline of the development of the educational system and the place of educational literature. These chapters consist of subchapters of two types: first, describing the educational system in lands classified as indigenously Russian, and second, the textbook discourse itself. Subchapters of the latter type contain paragraphs in which selected textbooks are presented. The caesuras of the chapters are transitional periods, coinciding with the times of the most significant educational reforms (*Реформа образования Екатерины II Великой, Великие реформы Александра II*) which, surprisingly, often correlate with the most important events in the history of Polish-Russian relations (Partitions of Poland, the January Uprising).

The fifth chapter examines the rhetoric issues. Particular attention has been focused on presenting the stereotypes about the Polish nation and state shaped by textbook discourse. Besides, in this part a concise presentation of the importance of historical discourse in the creation of national mythology in the eighteenth – early twentieth century was made on the basis of reference to the evolution of the Imperial Russian textbook tradition. This was done on the basis of the author's vision of the tripartite development of this tradition (X – Y – Z).

The conclusion contains considerations on the subject of the relationship between the metropolis and the colony in the context of how the nature of this relationship is perceived within the current educational discourse and the very core of the imperialist treatment of the historical process. This text should not only help to conceptualise the conclusions drawn from the study, but should also point to possible directions for the continuation of the study of the textbookography of the Russian Empire and the study of empires.